

מעדני כתן

משיעוריו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שליט"א

גליון 7

פרשת נצבים תשע"ט

בעניין החסיר מלך על כל הארץ בברכת היום דראש השנה בכל התפלות ובתפלת המוספין

המועדים תלויים בזמן, עכ"ל, ולמד מדבריו שר"ה ויוה"כ אינם נקראים זמנים לפי שאינם באים בזמני השנה כאביב וקציר, והוא סיעתא לפסק של המחזיק ברכה שבר"ה לא יצא אם אמר מקדש ישראל והזמנים דלא חשיב זמנים אלא מועדים.²

אכן אכתי אין בזה כדי ראייה שהחתימה במקדש ישראל והזמנים הוא לעיכובא בראש השנה, שסוף סוף גם ראש השנה הוא מוזמני השנה שתלוי בחדשים ואע"פ שאינו תלוי בזמני השנה אבל הוא זמן המקודש לישראל בחדשים, וקשה לומר לחזור על ברכתו משום האי טעמא לחוד.

יבואר אם בירך להדליק נר של שבת ביום טוב אם יצא יד"ח משום דיום טוב איקרי שבת

והנה ראיתי בספר התעוררות תשובה שכתב מי שבירכה על הדלקת נר של יו"ט להדליק נר של שבת יצאה שיו"ט אקרי שבת, אמנם בתוס' ברכות דף י"ב כתבו דמי שסיים ברכה אמצעית של יו"ט מקדש השבת אם חזר בתוך כדי דיבור ואמר מקדש ישראל והזמנים יצא, אבל לאחר כדי דיבור לא יצא, ומבואר דאף שיו"ט אקרי שבת מ"מ לא מהני ולא יצא וכן פסק בשו"ע סימן תפ"ז ס"א, וצריך לומר כמשנ"ת במחזיק ברכה דהיינו טעמא שלא יצא אף דיו"ט אקרי שבת, משום שכשאמר מקדש השבת לא משום יו"ט אמרו אלא שסיריכה נקט ואזיל ואמרו משום שבת וצ"ע, ובאמת לפ"ז דברי ההתעוררות תשובה צריכים עיון.

יבואר דבקיודש אינו חוזר אפ"ל אם מקדש ישראל ויום הזכרון הוא לעיכובא

אמנם בקידוש נראה שאינו חוזר ומקדש משום שנחלקו הראשונים אי בברכה שיש בה פתיחה וחתימה אי סגי בפתיחה לחוד, כמשנ"ת בשולחן ערוך סימן קפ"ז סעיף א', וז"ל אם אמר במקום ברכת הון בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא יצא, וי"א שצריך שיחתום בריך רחמנא דון כולא, עכ"ד, ונחלקו אי סגי בפתיחה לחוד, והא דאמרינן שאם סיים בברכת שמונה עשרה מקדש השבת לא יצא משום שבשמונה עשרה כל הברכות אינם מתחילים בכרוך משום דהוי ברכה הסמוכה לחברתה, ולהכי הכל תלוי בסיום הברכה, ולפ"ז בברכת קידוש של ראש השנה שפיר יצא יד"ח משום שמ"מ תחילת הברכה היה כראוי ומספק אינו יכול לחזור.

יבואר דהא דמהני לכמה ראשונים פתיחת הברכה בלא חתימה אינו אלא כשלא חתם כלל אבל בחתם שלא כדין לא מהני

² ויש להוסיף שכן מבואר ברד"ק בהושע פרק ב' והשבתי כל מושוה חגה חדשה ושבתה וכל מועדה, וז"ל רב סעדיה גאון וז"ל פי' חגה שלש רגלים וכל מועדה ר"ה ויום הכפורי ושמיני עצרת, עכ"ל, ונראה לבאר בזה דחגה הוא לשון מחוג שתלוי בזמני השנה שהשנה לשון שונה שהחמה חוזרת על עצמה בכל שנה באותו סדר, ואומות העולם מונים לחמה משום שאין להם התחדשות אלא מערכת חוזרת בכל שנה ששונה סדרו בכל שנה, והרגלים תלויים בשנת החמה דבעינן חדש האביב והקציר והאסיף, משא"כ ר"ה ויוה"כ אינם תלויים בשנה כלל אלא בחדשים ולכן נקראים מועדה ולא חגה, ולכן אינם נקראים זמנים שאינו זמני השנה אלא תלוי בחדשים, וזמן של חדשים הוא תלוי בישראל מתי יקדשו החדש ואינו תלוי בזמן מסוים בשנה.

בברכת היום של תפלת ר"ה חותמין מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון, ונסתפקו האחרונים בהחסיר בחתימתו מלך על כל הארץ והתם מקדש ישראל ויום הזכרון, האם יצא יד"ח או שצריך לחזור לתחלת הברכה, האם סגי בחתימה כמו בשאר הרגלים שאין חותמין אלא מקדש ישראל והזמנים, והכי נמי סגי בחתם מקדש ישראל ויום הזכרון, או שחתמת הברכה במלך על כל הארץ הוא לעיכובא וצריך לחזור לתחלת הברכה.

וכן יש להסתפק אם חתם מקדש ישראל והזמנים כמו בשאר הרגלים, ולא אמר מקדש ישראל ויום הזכרון, וכן יש להסתפק לעניין קידוש של ר"ה שחותמין מלך על כל הארץ ומקדש ישראל ויום הזכרון אם הוא לעיכובא בקידוש היום.

יבואר אם סיים בברכת הקידוש מקדש ישראל והזמנים במקום יום הזכרון

ונשאלתי במי שסיים ברכת הקידוש בליל ראש השנה מקדש ישראל והזמנים אם חוזר ומקדש, והנה בפשוטו היה נראה דאינו חוזר ומקדש שהרי ראש השנה הוא בכלל זמנים שנתקדשו לישראל ואף שתקינו להזכיר יום הזכרון במיוחד מ"מ אינו מעכב בדיעבד כיון שבירך בנוסח שמתפרש גם על ראש השנה.

ויעויין בשערי תשובה סימן תקפ"ב שכתב בשם המחזיק ברכה וז"ל עוד כתב באחד שאמר תפילת ערבית כתיקנה שחתם מקדש ישראל והזמנים, אף דר"ה בכלל זמנים מ"מ לא כוון על ר"ה וסירכא דרגל נקט ואתי וכמו ביו"ט אם חתם מקדש השבת לא יצא אע"ג די"ט מיקרי שבת, ועוד שזה לא ידע מעיקרא דר"ה בכלל זמנים וכו' ע"ש, עכ"ד.¹

ובספר ברכת שי לגיסי הגאון הרב שמריהו יוסף ברמן שליט"א אורח חיים סימן רנ"ח שכתב בשם רבינו בחיי שמות פרק יג על הפסוק היום אתם יוצאים בחדש האביב וז"ל וידוע כי כל מועדי התורה תלויים בזמנים, חג הפסח בזמן האביב, חג שבועות בזמן הקציר, והוא קציר חטים שנאמר (להלן כג, טז) "וחג הקציר בכורי מעשיך", חג הסוכות בזמן האסיף, לכך תקנו לנו ז"ל בתפלה ובברכות לומר מקדש ישראל והזמנים, ולא המועדים, כלשון הכתוב לפי שכל

¹ ושמעתי שמרן הגרא"ל שטינמן זצ"ל נשאל בזה, ואמר שכיון שהמ"ב לא הביא השערי תשובה הנ"ל, מסתברא דס"ל דיצא אפ"ל בתפילה, דמקדש ישראל והזמנים הוא ברכה על כל הזמנים וכולל גם את ראש השנה ואף דתיקנו להזכיר יום הזכרון בפרטות מ"מ אינו לעיכובא.

אמנם שמעתי מנכדו של הח"ח זצ"ל שהיה רגיל הח"ח להתפלל מעריב של מוצאי יוה"כ בוריות כדי שלא לעכב את הציבור המתענים ושנה אחת האריך מאוד בתפילת שמונה עשרה שלא כהרגילו ושאלוהו על כך ואמר שלמך המלך הקדוש בתפילתו ונסתפק מה לעשות וזכר שלא כתב על זה במ"ב והיה לבו נוקפו שאפשר שהונה את הציבור שדין פשוט כזה לא כתב על זה במ"ב עד שזכר שבשערי תשובה סימן קי"ח כתב וז"ל כתב במח"ב שאם בשאר ימות השנה חתם המלך הקדוש המלך המשפט חוזר, אך בתפארת שמואל בהגהות הרא"ש כתב דאינו חוזר ובס' מטה יהודה כתב שכן הסכימו רוב האחרונים, ונחה דעתו כיון שהדפיס את השערי תשובה בתוך המ"ב, וחזינו לדעתיה דכל שהביא השערי תשובה בספרו לא הוצרך המ"ב להביאו.

אמנם באמת נראה דאינו מוכרח דהא דהח"ח נחה דעתו שזכר שהדברים הובאו בשערי תשובה הוא משום שסוף סוף הביא הנידון בספרו, אבל אינו מוכרח שמשכים למסקנתו של השערי תשובה בכל מקום וצ"ע.

מעדתי כתן

משערויו של הגאון רבי נפתלי הכהן קופשיץ שלישי*

כי הראות המלוכה כשבת המלך על כסא המשפט אשר כל אופני תפלותינו בזה היום הם על צד זה הציור, עכ"ל, ומבואר דמדינא אי"צ לחתום בכל הברכות של קדושת היום מלך על כל הארץ אאל שנתפשט המנהג כן.

יבואר שיטת הגר"ח שמלך על כל הארץ הוא מעיקר חתימת קדושת היום

אכן ידוע מה שאמר מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל שהזכרת מלך על כל הארץ בחתימת הברכה הוא לעיכובא וצריך לחזור לתחלת הברכה.

והנה בטעמו של פסקו מרן הגר"ח, יעויין בקובץ אש תמיד שהובא מהגר"ח וז"ל ברייה דף לב ע"א במתני' וז"ל אלא אומר אבות וגבורות וקדושת השם וכולל מלכויות עם קדושת היום ובברייתא בגמ' פליגי בזה רבי ורשב"ג דרבי סובר כתנא דמתני' ורשב"ג חולק וס"ל דכולל זכרונות וקדוה"י בחדא ברכה.

וצ"ע דבמס' ברכות מ"ט ע"א איתא סוגיא ארוכה לגבי מה שאין חותמין בשתיים דאין כוללין ב' ברכות בחדא ברכה והאיך כולל מלכויות לתנא דמתני' או זכרונות לרשב"ג יחד עם קדוה"י וצ"ע, ומוכח מזה דמלכויות וזכרונות שופרות אינם מצוה אחריתי אלא שזה עצם קדושת היום והיינו דאין לראש השנה שם מיוחד בתורה כמו חג המצות וחג הסוכות דמבואר בזה קדושתו של היום אלא יש לר"ה ג' קדושות היום שהם מלכויות וזכרונות ושופרות אינה גופייהו הוה הקדושות היום והשמות של ר"ה וישנו באמת ג' שמות יום תרועה דהוא שופרות ויום הזכרון דהוא זכרונות ומלך על כל הארץ דהוא מלכויות והשאלה בברייתא בגמ' הוא איזהו העיקר קדושה דלרבי העיקר שם של ר"ה הוא מלכויות וכוללו עם קדושה"י ולא מיקרי זה חתימה בשתיים דוהו כל עיקר קדושתו של יום ולרשב"ג העיקר קדושה של היום הוא זכרונות אבל עכ"פ אינו חתימה בשתיים דוהו כל עיקר קדושה של היום.

ועיין בשע"ת ס' תקפ"ב דמביא הדין דאם שכח לומר מלך על כל הארץ ואמר רק מקדש ישראל ויום הזכרון דבשחרית יצא ובמוסף לא יצא דצריך לומר מלכויות במוסף אך נראה דכיון דמלכויות הוא שם עצם קדו' היום גם בשחרית לא יצא יד"ח דלא הזכיר היום בתפלתו ודו"ק עכ"ל³.

ועוד ראיתי מי שביאר טעם אחר מדוע הזכרת המלכות בחתימה הוא לעיכובא, דכמו בהחתימה דהמלך הקדוש, וכן בהמלך המשפט בעשי"ת הזכרת מלך הוא לעיכובא וחזור, ה"נ מאחר ונתחייב להזכיר בחתימת הברכה מלך על כל הארץ כל שלא הזכיר מלך הרי זה חוזר⁴.

אמנם כבר נתבאר דבמאירי כתב שמעיקר הדין אין צריך להזכיר מלך על כל הארץ בחתימת ברכת היום אלא במלכויות אלא שנתפשט המנהג לאומרו אבל אינו לעיכובא וכן מסקנת רוב הפוסקים שאינו לעיכובא.

יבואר אם החסיר מלך על כל הארץ בברכת מלכויות

אבל אם החסיר מלך על כל הארץ בתפילת מוסף של ראש השנה, בזה נראה לכאורה שחוזר לכולי עלמא שהרי במוסף הברכה של קדושת היום כוללת בתוכה ברכת מלכויות, והחתימה של אותה ברכה צריכה להיות חתימה גם על קדושת היום וגם על המלכויות, והוה נוסח החתימה מלך על כל הארץ שזה על המלכויות, ומקדש ישראל ויום הזכרון שזה על קדושת היום, וכמו מי שחתם בזכרונות מקדש ישראל ויום הזכרון לא יצא הכי נמי במלכויות אע"פ שברכה זו היא גם ברכת קדושת היום אבל כל שלא חתם במלכויות לא יצא,

³ ושמעתי מהגאון ר' משה שפירא זצ"ל שהאותיות הנסתרות של דין הוא גימ' מלכות שהוא מהותו של הדין להעמיד מלכותו יתברך כמו שאמר הכתוב מלך במשפט יעמיד ארץ ומי שמקבל עליו מלכותו אין צורך בדין שהרי זהו מטרת הדין וזה מה שישארל תוקעין בשופר ואומרים מלכויות כדי להעמיד את מטרת הדין במקומו ועל ידי זה זוכים בדין.

⁴ ונפק"מ אם החסיר מלך על כל הארץ בקידוש היום אם חוזר שאם מלך הוא מעיקר קדושת היום הרי הוא חוזר אבל אם הוא כהזכרת מלך בהמלך הקדוש אפשר שאינו חוזר, אמנם למשנת"ל לעיל שבקידוש מאחר שתחלת הברכה מהני לחוד שפיר יצא יד"ח גם בלא שחתם המלך הקדוש שהרי סוף סוף אמר את תחלת הברכה כראוי. ולא מסתבר לומר שכשלא חתם המלך הקדוש הכל הולך אחר החיתום וקלקל את ברכתו שאינו חשוב קלקול אלא שחיסר המלך הקדוש ולהכי נראה דיצא יד"ח.

אמנם נראה דהא דאמרינן דאם אמר תחילת הברכה יצא אינו אלא כשלא סיים הברכה כלל, אבל אם סיים הברכה בקלקול לא מהני, וראיה מהא דאמרו בגמ' ברכות דף י"ב ע"א שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא, פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא, ערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא, פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא, כללו של דבר הכל הולך אחר החתום, ע"כ, וכן כתב בשו"ע סימן נ"ט ס"ב יעו"ש, ולכאורה אמאי לא יצא הרי סגי בתחילת הברכה וע"כ שאם קלקל את סיום הברכה לא יצא, ורק אם אמר הפתיחה בלא חתימה יצא להנהו ראשונים ופשוטו, ולפ"ז אי נימא דאם סיים מקדש ישראל והזמנים לא מהני, א"כ לא סגי בהא דאמר את תחילת הברכה שהרי סיים הברכה בקלקול וא"כ לא יצא וע"ע.

והנה במשנה ברורה (סימן ס"ח ס"ק א') כתב וז"ל ובביאור הגר"א כתב דהרמב"ם פ"א מברכות חזר בו מזה, וסובר דאפילו בברכה ארוכה אם לא גמר סוף הברכה "כדינה" מ"מ בדיעבד יצא וכדיעה הראשונה המובא בסימן קפ"ז ס"א ע"ש, והיה מקום לטעות שאף אם סיים הברכה שלא כדן יצא, אבל למשנת"ל נראה דרק אם לא סיים הברכה כלל יצא אבל אם סיים שלא כדן לא יצא מאחר והחתימה לא היתה כדן.

יבואר שאם סיים מקדש ישראל והזמנים אינו קלקול בברכתו ולכן סגי בתחלת הברכה

אכן נראה שהמסיים מקדש ישראל והזמנים אינו חשוב קלקול בברכה כמו המסיים בשחרית המעריב ערבים אלא שלא הזכיר את יום הזכרון ולכן לא יצא אבל מאחר ובתחלת הברכה הזכיר יום הזכרון אלא דבסיום הברכה לא הזכיר את יום הזכרון שפיר מסתברא דיצא שהרי מקדש ישראל והזמנים גם כן קאי על ראש השנה, אלא שלא הזכירו בייחוד ולכן לא חשיב קלקול ואי אמרינן שבתחלת הברכה לחוד יוצא יד"ח הכי נמי מסתברא שיצא אע"פ שסיים מקדש ישראל והזמנים.

ולפ"ז יש לדון שגם אם יסיים מקדש השבת יצא שהרי יו"ט אקרי שבת אלא שכשמיסיים בתפלה מקדש השבת לא מהני שהרי מה שאמר מקדש השבת הוא משום רגילותו לומר מקדש השבת וא"כ אמר מקדש השבת משום שבת ולא משום יום טוב ולכן לא יצא אבל אם סגי בתחלת הברכה אלא שאם קלקל הסיום לא מהני אפשר דבזה שפיר הוי סיום הברכה כהוגן שהרי יו"ט אקרי שבת וע"ע.

יבואר אם חתם ויום ראש השנה במקום יום הזכרון אם יצא

והנה אם חתם מקדש ישראל וראש השנה וכן בתוך ברכתו אמר ראש השנה במקום יום הזכרון, נראה דביום בוודאי לא יצא יד"ח משום שצריך להזכיר גם של ראש חודש וזכרון אחד עולה לכאן ולכאן, אבל באומרו ראש השנה הזה לא נכלל בו ראש חודש ולכן לא יצא, אבל בלילה או בקידוש יש להסתפק דמהני במקום יום הזכרון שהרי הזכיר היום כמו שכנהו במשניות, והזכרת ראש חודש אינו מעכב בלילה או בקידוש ולכן בוודאי אינו חוזר עליו בלילה או בקידוש או בברכה"מ.

והנה במטה אפרים כתב דבהחסיר מלך על כל הארץ יצא, וכ"כ השע"ת בשם השלמי חגיגה, וכ"כ הח"א דיצא יד"ח ואי"צ לחזור, וסגי במה שאמר מקדש ישראל ויום הזכרון שזה עיקר הברכה, והזכרת המלכות אינה לעיכובא בחתימה.

שוב ראיתי במאירי דף ל"ב שכתב שלר' יוחנן בן נורי שכולל מלכויות בקדושת השם אינו חותם מלך על כל הארץ בקדושת היום אלא במקדש ישראל ויום הזכרון לכד וכ"כ בשיטת ריב"ב בדף ח' בדפי הרי"ף.

אכן בחיבור התשובה כתב המאירי שתפשט המנהג לומר מלך על כל הארץ בכל חתימת ברכת קדושת היום מצד אמרם תמיד תמלוכוני עליכם ברה"ה

מעדתי כתן

משערויו של הגאון רבי נפתלי הבהן קופשיץ שלישי"א

ובפסוק זה לא מוזכר בקשה אלא מלכות שמים, לכן אין מזכירין אותו בתוך הבקשה והתפילה.

ואולם האבודרהם ביאר עניין זה כאופ"א, דהברכה שמוזכר בה המלכויות היא ברכה על קדושת היום, וזה עיקר הברכה, וכולל בה את ברכת המלכויות, וא"כ עיקר הברכה היא קדושת היום, ולהכי אינו כולל בחתימה הברכה הפסוק דשמע ישראל שהוא מעניין ברכת מלכויות, אבל בברכות דזכרונות ושופרות שהם ברכות לעצמם כל אחד כענינו, שפיר שייד להזכיר פסוק אחרון של תורה סמוך יותר לחתימת הברכה, שהרי חתימת הברכה אינו אלא בזכרונות ושופרות, ויש לדקדק אמאי לא ביאר הטור כביאור האבודרהם.

יבואר מש"כ הטור דאומר מלכויות וכולל בו קדושת היום ולא כהלשון המובא במשנתנו דכולל מלכויות בקדושת היום

ומבאר שם (בס' חבל יוסף) דהטור לא ס"ל כביאור האבודרהם, משום שהרי כתב הטור דכוללין קדושת היום בתוך המלכויות משמע מלשוננו שלמד דעיקר הברכה היא המלכויות וכוללין קדושת היום בתוך ברכת המלכויות, וא"כ אין יכול לבאר כאבודרהם שהרי ס"ל דעיקר הברכה הוא מלכויות ושפיר יכול לומר פסוק דשמע ישראל בחתימת הברכה, להכי ביאר כמו שכתב בטור דפסוק זה אינו דרך בקשה ותפילה.⁶

ולפי"ז כתב בספר חבל יוסף דנידון זה אם חתם ברכת המלכויות מקדש ישראל ויום הזכרון, ולא הזכיר בחתימתו מלך על כל הארץ, תלוי בפלוגתא זו מהו עיקר הברכה דאי עיקר הברכה היא קדושת היום אפשר דאין הזכרת מלך על כל הארץ לעיכובא, אבל אם עיקר הברכה היא המלכויות אפשר דהזכרת מלך על כל הארץ בברכה זו היא לעיכובא.

יבואר אם יוצא יד"ח מלכויות בקדושת השם כר' יוחנן בן נורי

אכן כתב שם עוד סברא לומר שיוצא יד"ח מלכויות בברכת המלך הקדוש משום דלר' יוחנן בן נורי אומר מלכויות בקדושת השם ובברכה זו אומר פסוק של מלכויות שהרי אומר ותמולך וכו' ובירושלמי איתא דמי שעשה כר' יוחנן בן נורי יצא ואינו חוזר להכי גם אם חתם בברכת קדושת היום בלא מלך על כל הארץ אינו חוזר שבדיעבד יצא יד"ח מלכויות בקדושת השם.

ויש לעיין שהרי אינו אומר אלא ככתוב בדברי קדשך ובמג"א כתב דבעינן שיאמר ככתוב בתורתך ובדברי קדשך כתוב לאמר ועל ידי עבדיך הנביאים כתוב לאמר ואע"פ שאינו מזכיר פסוקים כלל יצא כיון שאמר שכן כתוב בתורה ונביאים וכתובים אכן בטור כתב דסגי שיאמר ככתוב בתורתך, בלבד שהתורה כוללת הכל אבל לומר ככתוב בדברי קדשך בלבד לא יצא לכלי עלמא וצ"ע.

אמנם יש לעיין שהרי כתבו הראשונים ונפסק בשולחן ערוך סימן תקצא וז"ל אומרים עשרה פסוקים של מלכויות, וי' של זכרונות, וי' של שופרות בכל ברכה; ג' מהם של תורה, ג' של כתובים, ג' של נביאים וא' של תורה; ואם רצה להוסיף על אלו י', רשאי מיהו אם לא התחיל בשום פסוק רק אמר ובתורתך כתוב לאמר, יצא, עכ"ל, ובמגן אברהם שם ס"ק וז"ל אבל אם התחיל פסוק א' צ"ל כולם (כ"ה בגמ' וטור וב"ח), עכ"ל, וא"כ בקדושת היום שאומר פסוק אחד של ימלוך ד' אלוךך ציון וכו' א"כ לא יצא יד"ח מלכויות והדר דינא דצריך לחתום בברכת מלכויות מלך על כל הארץ וכמשנ"ת.

יבואר דבקדושת השם בחזרת הש"ץ אומרים שלש פסוקי מלכויות

ובספר שלמי יוסף על מסכת ראש השנה כתב הגאון ר' צבי אליהו שטיינברג שליט"א שבחזרת הש"ץ החזן אומר ג' פסוקים בקדושת השם שהרי הקדושה היא חלק מהברכה כמבואר ברמב"ם בסדר התפלה ברכת אתה קדוש להש"ץ מתחיל נקדישך ונעריצך וא"כ בקדושה אומרים פסוק שמע

ובזה שהחסיר מן החתימה וחתם מקדש ישראל ויום הזכרון הרי חתם על קדושת היום, אבל החסיר החתימה על ברכת המלכויות ולכאורה נראה שהוא לעיכובא.

יבואר טעמו של הח"א שאינו חוזר אם לא אמר מלך על כל הארץ במלכויות יצא משום שכל שיש בו שני חתימות יוצא בחתם באחד

וכבר נסתפק בזה בח"א וכתב דאין צריך לחזור, ויסוד דבריו ממ"ש הירושלמי דבכל מקום כשחתם אדיר המלוכה לא יצא, חוץ מחתימת הקל הקדוש בעשי"ת דכשחתם אדיר המלוכה יצא, ובלבד במוסף לר' יוחנן בן נורי שאומר מלכויות בקדושת השם, ומבואר בירושלמי דבעשי"ת כיון דחתמינן בתרת, גם במלוכה וגם בקדושת ה', במה שחותמין המלך הקדוש, א"כ כשאומר אדיר המלוכה, אף שלא הזכיר בחתימה קדושת השם בחתימת הברכה, אע"פ שהוא עיקר הברכה, מ"מ יצא יד"ח משום דסגי שמוזכר אחד מן הדברים שנאמרו בברכה, וא"כ במה שהזכיר אדיר המלוכה יצא, הכי נמי כשחתם במוסף בברכת קדושת היום מקדש ישראל ויום הזכרון, ולא חתם מלך על כל הארץ, אע"פ שצריך לחתום בתרת במלכויות וקדושת היום, מ"מ יצא יד"ח כשהזכיר אחד מהן, וכמו שמבואר בירושלמי.

ואולם עי' מ"ב סי' תפ"ז בהלכות פסח, דדן כגון זה, דצריך לחתום בשבת מקדש השבת וישראל והזמנים, והזכיר בחתימתו אחד מהן, דהח"א ס"ל לשיטתו דיצא יד"ח ממ"ש הירושלמי הנ"ל דסגי שמוזכר אחד מהן, והמ"ב שם מפקפק בזה, ומבאר באופן אחר דברי הירושלמי חתם, עי"ש.

יבואר אם עיקר ברכת קדושת היום במוסף הוא מלכויות או קדושת היום

הנה בספר חבל יוסף אורח חיים סימן תרצ"א כתב דנידון זה תליא בפלוגתא דרבוותא, דהנה הטור מביא בשם ראב"ה שהקשה דבמוסף מזכירין עשרה פסוקין במלכויות וזכרונות ושופרות, ג' פסוקין של תורה וג' של כתובים וג' של נביאים, ומצוה לחתום בפסוק של תורה, והנה במלכויות איכא ג' פסוקין של תורה, והפסוק הרביעי חותם בו הוא הפסוק "שמע ישראל וגו'".

יבואר אמאי במלכויות אין אומרים הפסוק של תורה שחותמין בו הפסוקים בבקשה שבסוף הברכה כמו בזכרונות ובשופרות

הנה בפס' שמע ישראל שחותם בו במלכויות, אומרו בסמוך לשאר הפסוקים, ואח"כ מתחיל הבקשה של הברכה אלוקינו וא"א מלך על כל העולם כולו כבודך וכו' בא"ה מלך על כל הארץ וכו'. אבל בפסוק של תורה דיזכרונות שחותם בו את הפסוקים, אומרו בתוך הבקשה של ברכת הזכרונות, שמתחיל הבקשה אלוקינו וא"א זכרנו בזכרון טוב מלפניך וכו' וקיים לנו ה' אלוקינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך על ידי משה עבדך כאמור וזכרתי להם ברית ראשונים וכו' בא"ה זוכר הברית. וכן בשופרות אומרו בתוך הבקשה, שאומר אלוקינו וא"א תקע בשופר גדול לחרותינו וכו' וקיים לנו ה' אלוקינו את הדבר שהבטחתנו בתורתך, על ידי משה עבדך מפי כבודך, כאמור וביום שמתכם ובמועדכם וכו' ותקעתם בחצוצרות וכו' בא"ה שומע כל תרועת עמו ישראל ברחמים. ועל סדר הנוסח הזה תמה הראב"ה, וס"ל דגם בזכרונות ושופרות צריך לומר הפסוק של תורה סמוך לפסוקים שאומר קודם לכן, ואינו אומרו בתוך הבקשה.

והטור שם הביא שאלת הראב"ה, וביאר הנוסח שאנו גילין לומר, דמה שמוזכר הפסוק בזכרונות ושופרות בתוך הבקשה, ובמלכויות אינו אומרו בתוך הבקשה, טעם הדבר, משום דהפסוק דיזכרונות ושופרות הם פסוקים של בקשה דיזכרונות אומר וזכרתי להם ברית ראשונים וגו' ומבקש שיתקיים הדבר, וכן בשופרות שמבקש בפסוק וביום שמתכם וכו' ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלוקיכם, שבוה ג"כ אומרו דרך בקשה, אבל בפסוק דמלכויות שהוא שמע ישראל וגו',

⁶ ובאמת הקשה בחידושי הגהות שם בטור מהמשנה בר"ה, שאמרו דאומרין ברכת קדו"ה וכוללין מלכויות עמהם, ומשמע כדברי האבודרהם שעיקר הברכה היא קדושת היום, ותריץ דהתם סמכינן על מ"ש ר' יוחנן ב"ג במשנה שם דעיקר הברכה היא המלכויות, דלדידיה קדושת היום אומרה לחוד יעו"ש.

⁵ ומ"מ כשאומר הקל הקדוש ודאי דלא יוצא יד"ח אף שהזכיר קדושה, דבעשי"ת המלכות לעיכובא.

מעדני כתן

משעוריו של הגאון רבי נפתלי הבהן קופשיץ שלישי"א

יבואר אם סגי לחתום בחתימת קדושת היום במקדש ישראל והזמנים משום שאמר מלך על כל הארץ וסגי בהכי להח"א

עוד ראיתי בספר ברכת שי שכתב בשם בן אחותי הג"ר בן ציון ברמן שלישי"א שאמר שלדעת החיי אדם שכתב שאם הותמין בשנים וחתם באחד יצא כמו אדיר המלוכה בהמלך הקדוש הכי נמי באמר מלך על כל הארץ מקדש ישראל והזמנים יצא דסגי במלך על כל הארץ ע"כ, ולכאורה יש לעיין בזה שהסיום של מלך על כל הארץ בקדושת היום כתב המאירי שנהגו לאומרו אבל אינו מעקר התקנה וכיון שאינו מעיקר הברכה לא סגי שיחתום במלך על כל הארץ לחוד ולכן בזה נראה דלא מהני ואפשר דלמה שכתב הגר"ח דמלך על כל הארץ הוא עצומו של יום אפשר דסגי בהכי אבל אפשר שאינו אלא בהדי מקדש ישראל ויום הזכרון אבל מלך על כל הארץ לבד אפשר דלא מהני מידי וצ"ע.

בענין טעם אמירת הסליחות במוצ"ש וזוהי שהתורה והתפילה קשורים זה בזה

ולכא' מבואר מהנ"ל להתפילה והתורה הם הדברים המקריבים את האדם לקב"ה ביותר מהכל ולכן הם הגדולים במעלתם, דע"י התורה הקב"ה מדבר עמו וע"י התפילה אנו מדברים עם הקב"ה, וזוהי נחלקו ריו"ח וריב"ל מה עדיף יותר, ריו"ח אומר שעדיף שאנו נדבר עם הקב"ה, וריב"ל אומר שעדיף שהקב"ה ידבר עמו שזה מקרב יותר, ולכן שני הדברים האלו קשורים זה בזה כמו שכתב החו"א באיגרותיו חלק א' אגרת ב' וז"ל הלימוד והתפילה קשורים זה בזה עמל הלימוד עוזר לאור התפילה והתפילה עוזרת את הלימוד תפלה בבחינת קבע' מרחיקה את הלימוד והלימוד בעצמתו מונע תפלה, עכ"ל.

וכשאדם רוצה ליזכות לעמוד לפניו יתברך צריך להשראת השכינה, והשראת השכינה זה רק ע"י עסק התורה ואם לומד כדבעי בקדושה ובטהרה כמו שראוי אח"כ הוא זוכה להשראת השכינה, וכמו שכתוב שכל העוסק בתורה הקב"ה יושב ושונה כנגדו, ולכן כשמתפלל אח"כ התפילה מקובלת מאוד.

וזהו השמחה שכתב הלקט יושר שצריך קודם אמירת הסליחות שהשמחה בא מהשראת השכינה ששורה עליו, וכשהאדם זוכה לשמחה של מצוה זו זוכה שתפלתו תתקבל לפניו יתברך שהרי הוא עומד לפניו יתברך.

ובסליחות של ערב ר"ה בפתחה של הסליחות אומרים בואו עדי בתורה וברננים בקשו פני בכבי ובתחנונים היינו דראשית צריך לבוא לפניו וזהו בתורה וברננים ואחר כך בקשו פני בכבי ובתחנונים, ותורה ורננים הוא שבתו של מקום כמו שכתוב בואו שערוי בתורה חצרותי בתהלה וכן על ידי התורה שהוא גם כן רנה כדאיתא בירושלמי ראש השנה פרק ד' בטעמא שתוקעין במוסף וז"ל ריב"ל בשם ר' אלכסנדר שמע לה מן הדא [תהיילום א] שמעה' ה' צדק זו קריאת שמע הקשיבה רנתי [דף כא עמוד א] זו רינון תורה האזינה תפלתו זו תפלה בלא שפתי מרמה זו מוסף מה כתיב בתריה מלפניך משפטי יצא, ע"כ, והובא בראשונים בר"ה דף ל"ב, וכן איתא בתמירי דף לב עמוד ב' תנא רבי חייא כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נחם פני ה' ע"כ.

וזה עיצה גדולה לפני יום הדין שרוצים שהתפילה תתקבל ביותר, לעמוד ולהתפלל מתוך לימוד התורה אך צריך להיזהר שלא להפסיק בעיניים שלפעמים ההפסק מפסיק את ההשפעה, ובמיוחד בלימוד שבשבת ששואף אלף פעמים על לימוד בחול, וזה כוונת הלקט יושר שתקנו לומר סליחות במוצ"ש שאז האדם הוא תחת ההשפעה של התורה ועי"ז השכינה שרויה עליו ותפילתו מתקבלת באהבה וברצון, וזוהי בע"ה לנצל את הימים הק' האלו בעסק התורה ובתפילה וזוהי לעמוד לפניו ולבקש על נפשו ועל גאולתו וזוהי לכתובה וחתומה טובה.

ישראל ופסוק והיה ד' למלך וכו' ונמצא שאומר פסוק מן התורה ופסוק מן הנביאים ופסוק מן הכתובים ויצא לר' יוחנן בן גורי דסגי בג' פסוקים.

ואע"פ שאינו מתחיל בעניין המלכות בתחלת הקדושה נראה דלנוסח אשכנז שאומרים בפיוטין ובכן ולך תעלה קדושה כי אתה אלוקינו מלך שפיר מתפרש הפסוקים על אמירת המלכות בתחלת הברכה ובאמת גם בתחלת הפיוטים של אתה קדוש מתחיל ימלוך ד' לעולם אלוקינו ציון וכו' ושפיר אומר הפסוקים על אותו קריאה של מלכות בתחלת הברכה.

והעירוני שמתאר ולא נתכוון לומר מלכות באתה קדוש לכן אע"פ שהתחיל בפסוק אחד אינו מעכב, שהרי כתבו הראשונים שאם אומר פסוק אחד נראה שאין כאן אלא פסוק אחד לכן צריך להשלים, אבל כל שלא נתכוון לומר המלכות בברכה זו שפיר יצא בזה שאומר ותמלוך ככתוב בדברי קדש לחוד אע"פ שמסיים בפסוק שאינו נראה כאומר שאין כאן אלא פסוק אחד שהרי הוא ברכת אתה קדוש כצורתה וכתיקונה ולכן אמר פסוק אחד וא"כ שפיר יצא כמה שאמר ככתוב בדברי קדש וצ"ע.

וכן נוהגים אחר קריאת התורה בשבת לומר יקום פורקן ומי שבירך והיינו טעמא שהוא עת רצון לקבל תפלתו ולכן אומרים יקום פורקן, וכן בשני וחמישי אחר קריאת יש בקשות שאומרים משום האי טעמא.

והנה בגמ' במגילה (דף כ"ז.) איתא בזה"ל 'דרש בר קפרא מאי דכתיב וישרף את בית ה' ואת בית המלך ואת כל בתי ירושלים ואת כל בית גדול שרף באש, בית ה' זה בהמ"ק, בית המלך אלו פלטרין של מלך, ואת כל בתי ירושלים כמשמען, ואת כל בית גדול שרף באש ר' יוחנן ור' יהושע בן לוי חד אמר מקום שמגדלין בו תורה וחד אמר מקום שמגדלין בו תפלה, מ"ד תורה דכתיב ה' חפץ למנוח צדקו יגדיל תורה ויאדיר, ומ"ד תפלה דכתיב 'ספרה נא הגדולות אשר עשה אלישע' ואלישע דעבד ברהמי הוא דעבד, תסתיים דר' יהושע בן לוי הוא דאמר מקום שמגדלין בו תורה דאמר ר' יהושע בן לוי בית הכנסת מותר לעשותו בית המדרש ש"מ ע"כ.

ולכא' גם ריו"ח הוא לשיטתו והי' אפ"ל דריו"ח לשיטתו, הדנה בירושלמי בשבת (פ"א) כתוב בזה"ל על המשנה מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה, ר' יוחנן אמר בשם ר"ש בן יוחי כגון אנו שעסקין בתלמוד תורה אפי' לקרית שמע אין אנו מפסיקין, רבי יוחנן אמר על גרמיה כגון אנו שאין אנו עסקין בתלמוד תורה אפי' לתפלה אנו מפסיקין. דין כדעתיה ודין כדעתיה. רבי יוחנן כדעתיה דר' יוחנן אמר הלואי מתפללין כל היום. למה שאין תפלה מפסדת. ר"ש בן יוחי כדעתיה דר' שמעון בן יוחי אמר אדילו הוינא קאים על מורא דסיני בשעתא דאיתיהיב אורייתא לישראל הוינא מתבע קומי רחמנא דאיתבריה להדין בר נשא תרין פומין. חד דיהוי לעי באורייתא וחד דיתעבד בה כל צורכיה. והור זכר מה אין חד הוא לית עלמא יכול קאים ביה מן דילטוריא דיליה. אילו הוון תרתי על אחת כמה וכמה ע"כ.

ומבואר שר"ש בן יוחאי רצה שיהי' לו ב' פיות שיוכל תמיד להיות עסוק בתורה אפי' כשמוכרח לדבר דברי חול, ולכן הוא סובר שאין מפסיקין אפי' לתפילה, ריו"ח כשיטתו שסובר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו.

ולמעשה חזר בו ר"ש ממה שאמר שהי' מבקש ב' פיות, דעכשיו כשיש פה אחד אין העולם מתקיים מהדברים האסורים הנאמרים בו כ"ש ב' פיות, ושמעתי מאבי הגאון זצ"ל שאמר בשם ר' שלמה סובל זצ"ל שאמר על דרך דרוש שהדבר הנ"ל מבואר בפרשת שופטים שכתוב שם כמה לישנות של פה על פי שנים על פי הדבר על פי התורה ועל פי פיהם יהי' כל ריב וכל נגע, והיינו דעל פי שנים הכוונה שיהי' ב' פיות אחד עפ"י התורה ואחד עפ"י הדבר לשאר דברים, אך מאחר ועל פי פיהם יהי' כל ריב וכל נגע לכן אין כדאי לבקש בן.

כתב המש"ב (סי' תקפ"א סק"ו) לבאר מדוע אין פוחתין מד' ימים לאמירת סליחות, דאחד הסיבות לזה דכמו שבקרבן מצינו שצריך לבקרו ד' ימים ממום כך צריך לבקר האדם את עצמו לכל הפחות ד' ימים ממום, דאיתא בירושלמי ראש השנה דבכל המועדים כתיב 'והקרבנתם עולה' ובר"ה כתיב 'ועשייתם עולה', ללמד שיעשה אדם עצמו כאלו מקריב עצמו עולה.

וביאור הדבר שכתב הרמ"א דמתחילין דווקא מיום ראשון הקודם לר"ה, כתב בלקט יושר (ח"א ע"א) וז"ל 'וי"ל לעולם עומדין ביום ראשון, משום שהוא סמוך לשבת, ונהג כל אדם ללמוד בשבת, וכן הנה בימיו, משום דאין לאדם עסקים, וגם יש לו פנאי ללמוד, והביא משל, כשבאו ישראל לא"י רוצה תורה להגור שק משום כשהיו ישראל במדבר היו פנויים ממלאכה, והיו לומדים תורה, אבל עתה כל אחד ואחד הולך לפרנסו, [ואינם לומדים תורה], אמר הקדוש ברוך הוא משל לשתני אחרות ואחת לוקח [לוקחה] לאיש ואין לה בת זוגה כו' כך השיב הקדוש ברוך הוא יש לך בת זוגה ושבת שמו, ובשבת הם פנויים ממלאכה והיו לומדים תורה, לכך טוב להתחיל ביום א', כי העם שמחים מחמת מצות התורה שהם לומדים בשבת, וגם מחמת ענג שבת, ואמרין אין השכינה שורה לא מחמת עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה של מצוה. לכן טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה, וגם הפייט התחיל במוצאי מנחה עכ"ל.

ומבואר דלאמירת הסליחות צריך להיות שרוי בשמחה ולא לומר את הסליחות מתוך עצבות, וכיצד שרויים בשמחה ע"י עסק התורה, וכשאומרים את הסליחות בשמחה ע"י מתקבלים הסליחות באהבה וברצון.

וביאור הדבר שע"י התורה זוכה שתתקבל התפלה, יש לבאר עפ"י המבואר לקמן, הדנה במזמור השמים מספרים כבוד קל - פרק י"ט בתהילים הפרק מדבר על שבהה של תורה, ובסוף הפרק מסתיים במילים 'היו לרצון אמרי פי והגיון ליבי לפניך ה' צורי וגואלי', ולכא' צ"ב מה ענין הפסוק הזה לפרק זה בדווקא, דפסוק זה ראוי לסיום כל פרק בתהילים.

ושמעתי בשם הגאון ר' מאיר סלאוויצ'ק זצ"ל שביאר דהפרק עסוק בשבהה של תורה כמו 'פיקודי ה' ישירים משמחי לב' וכדו', וא"כ אחד הדברים הבאים מהתורה הוא שע"י התורה יהיו לרצון אמרי פי והגיון ליבי, שמי שעוסק בתורה יש לו קירבת ה' עצומה וזוהי לשמחה גדולה והשכינה עי"ז שורה עליו וע"י כך הוא זוכה ליהיו לרצון אמרי פי והגיון ליבי וגו'.

וכן מבואר בתרגום על הפסוק בתהלים פרק נ"א ד' שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך תרגם ד' ספתי פתח באורייתא ופומי יתני תושבחתך' והיינו אחר שיפתח פי בתורה יוכל להגיד שבוהו של הקב"ה.